

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ
ΒΡΑΒΕΙΟ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΑ, ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ
«ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ» ΒΕΝΕΤΩΝ ΥΠΗΚΩΝ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΔΥΟ ΚΕΡΚΥΡΑΙΩΝ ΔΟΤΟΡΩΝ (18ος αι.)

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΑΠΟ ΤΟΝ 16ο ΤΟΜΟ ΤΩΝ «ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΩΝ ΧΡΟΝΙΚΩΝ»
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ
ΜΑΡΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΚΟΣΜΕΤΑΤΟΥ

ΑΡΓΟΣΤΟΛΙ
2015

ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΕΦΑΛΛΗΝΙΑΚΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ

Πρόεδρος:	ΓΕΩΡΓ. Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ
Άντιπρόεδρος:	ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΣΠ. ΜΠΑΛΛΑΣ
Γεν. Γραμματέας:	ΡΕΝΕ ΔΙΝΑΡΔΑΤΟΥ-ΜΑΡΤΙΝΗ
Ταμίας:	ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ ΓΑΡΜΠΗΣ
Έφοροι:	ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΔΥΚΟΥΔΗ ΔΩΡΑ Φ. ΜΑΡΚΑΤΟΥ ΗΛΙΑΣ ΤΟΥΜΑΣΑΤΟΣ

Διευθυντής Συντάξεως
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ν. ΜΟΣΧΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΑ, ΠΡΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ
«ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ» ΒΕΝΕΤΩΝ ΥΠΗΚΟΩΝ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΔΥΟ ΚΕΡΚΥΡΑΙΩΝ ΔΟΤΟΡΩΝ (18ος αι.)

Παναγιώτα Τζιβάρα

Οι αιτιάσεις για την εκπαιδευτική πολιτική της Βενετίας στις κτήσεις της Ανατολής, που διατυπώθηκαν τον 19ο αιώνα, και η συζήτηση για την αποκάλυψη του «μακιαβελικού σχεδίου», το οποίο εφάρμοζε η Γαληνοτάτη προκειμένου να παραμένουν αμαθείς ή ημιμαθείς οι υπήκοοί της, ξεκίνησε από πρώην βενετούς υπηκόους στο βασίλειο της Δημοκρατίας του Αδρία και κορυφώθηκε στην περίοδο της βρετανικής κυριαρχίας στα νησιά του Ιονίου¹.

Η Βενετία, ως γνωστόν, σε όλη τη διάρκεια της θριαμβευτικής πορείας της δεν θεμελίωσε ένα δικό της πανεπιστημιακό ίδρυμα στα νερά της λιμνοθάλασσας, αλλά αρκέστηκε στην «εκμετάλλευση» του παταβινού ιδρύματος, το οποίο λειτουργούσε από το 1222, αφότου η ίδια η «πόλη του Αγίου» περιήλθε στη Δημοκρατία του Αγίου Μάρκου το 1405².

Οι βενετοί υπήκοοι των κτήσεων, όπως και οι πολίτες της ίδιας της μητρόπολης, κατέφευγαν στο πανεπιστήμιο της Πάδοβας προκειμένου να αποκτήσουν το διδακτορικό δίπλωμα στη σχολή των Legisti ή των Artisti, το οποίο ενίσχυε την κοινωνική ταυτότητα των μετασχόντων στα αστικά συμβούλια ή λειτουργούσε ως εφαλτήριο για τη συμπερίληψη των αποκλεισμένων, σε ορισμένη συγκυρία. Τα ονόματα περισσότερων από 660 υποψηφίων, οι οποίοι υπέβαλαν αίτηση για την απόκτηση του πανεπιστημιακού διπλώματος στους 17ο και 18ο αιώνα, και στις δύο πανεπιστημιακές σχολές, είναι σήμερα γνωστά χάρη στις έρευνες του καθηγητή Γ. Πλουμίδη³.

1. ΕΛΕΝΗ ΑΓΓΕΛΟΜΑΘΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Η παρουσία της Βενετίας στον Ιόνιο χώρο τον 18ο και 19ο αιώνα και η αποτίμησή της στα περιηγητικά κείμενα», *L' Adriatico: incontri e separazioni (XVIII-XIX secolo)*. Atti del Convegno Internazionale di Studi, Corfù, 29-30 aprile 2010, a cura di Fr. Bruni e Chryssa Maltezou, Venezia-Atene 2011, σσ. 97-122.

2. D. CANZIAN, «L'assedio di Padova del 1405», *Reti Medievali* 8 (2007), 1-25 (<http://www.retimedievali.it>).

3. G. PLUMIDIS, «Gli scolari "otramarini" a Padova nei secoli XVI e XVII», *Revue des Études Sud-Est Européennes* 10 (1972), 262-270. Ο ΙΔΙΟΣ, «Έλληνες Σπουδαστές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας (Πτυχιούχοι, 18ος αιώνας)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 43 (2009), 643-659.

Την τελευταία δεκαετία της βενετικής κυριαρχίας στο Κράτος της Θάλασσας και ενώ οι ιδέες της γαλλικής επανάστασης είχαν ταραξει και τα νερά του Ιονίου, αρθρώθηκαν οι πρώτες φωνές για το ανώφελο της υφαρπαγής, χωρίς φοίτηση, του πανεπιστημιακού διπλώματος από την Πάδοβα, το οποίο δεν επέτρεπε την άσκηση τέχνης έξω από τον γενέθλιο τόπο. Εκφραστής της διαμαρτυρίας ο γνωστός, κατόπιν και ως καθηγητής στην Πάδοβα, Μάριος Πιέρης. Ο νεαρός γόνος μιας παλαιάς κερκυραϊκής ευγενούς οικογένειας⁴, συνομήλικος και φίλος του Ιωάννη Καποδίστρια, του Δημητρίου Αρλιώτη και του Σπυρίδωνος Πετρετίνη, αναχώρησε από το νησί του αργότερα από εκείνους για την Πάδοβα το 1796. Ο νεαρός, αν και παρακολούθησε ιδιαίτερα μαθήματα, μαζί με τον συμπατριώτη του Νικόλαο Μπαρμπάτη, για την απόκτηση δεξιοτήτων στη λατινική γλώσσα, δεν είχε, σύμφωνα με δική του δήλωση, σκοπό να σπουδάσει συγκεκριμένη επιστήμη⁵. Χωρίς να παραβλέπουμε τις υπερβολές και την ακριτομύθεια του Πιέρη καθώς και το γεγονός ότι εκφράστηκαν γραπτά σε χρόνο μεταγενέστερο από τη βενετική κυριαρχία στον τόπο του, δεν μπορούμε να αγνοήσουμε τα επιχειρήματά του, με τα οποία στήριζε την αδιαφορία του για την απόκτηση του πτυχίου από το συγκεκριμένο ίδρυμα: «Εξάλλου εκείνο το πτυχίο μου φαινόταν πάντα μια ανοησία για εκείνον τον νέο, που δεν είχε ολοκληρώσει έναν κανονικό πανεπιστημιακό κύκλο σπουδών. Πράγματι, το βενετικό κράτος σαν να ήθελε κιάλας να προσθέσει μία ακόμα απάτη στις ανάρμοστες ενέργειές του, δεν παραχωρούσε τόσο εύκολα το πτυχίο παρά μόνο στους υπηκόους της Ανατολής μαζί με την απαγόρευση όμως της άσκησης τέχνης έξω από τον τόπο τους»⁶.

Οι επικρίσεις για την πολιτική της Βενετίας απέναντι στους υπηκόους της Ανατολής, που ζήτησαν το διδακτορικό δίπλωμα στη Δύση, φούντωσαν στα επόμενα χρόνια όταν τα νησιά του Ιονίου πέρασαν στη γαλλική και αργότερα στη βρετανική κυριαρχία. Οι υπήκοοι της Ανατολής θεωρήθηκαν «θύματα» ενός «μακιαβελικού σχεδίου» το οποίο εφάρμοζε η βενετική πολιτεία, προκειμένου να δημιουργήσει παθητικούς υπηκόους, ανίκανους να διαμορφώσουν τη δική τους ταυτότητα, αχρηστεμένους κοινωνικά⁷. Η αναφορά στο βενετικό μακιαβελικό σχέδιο εμφανίζεται στο έργο του στρατηγού Guillaume de Vaudoncourt. Ο γάλλος στρατιωτικός πήρε την αφορμή από το προνόμιο,

4. N. KARAPIDAKIS, *Civis fidelis: l' avènement et l' affirmation de la citoyenneté corfiote (XVIème-XVIIème siècles)*, Frankfurt am Main 1992, σ. 129 σημ. 118.

5. M. PIERI, *Opere. Vita scritta da lui medesimo*, v. I, Firenze 1850, σσ. 28-33.

6. PIERI, *Opere. Vita scritta da lui medesimo*, σ. 50 («*Quella laurea inoltre era a me sembrata mai sempre cosa di beffe in quel giovane, il quale non avesse compiuto nell' Università tutto il corso regolare degli studii; e di fatto il Governo Veneto, quasi aggiunger volesse lo scherno agl' iniqui suoi trattamenti, non la concedeva si leggermente che à suoi sudditi del Levante, col proibir loro però di esercitare la professione fuori del loro paese*»).

7. ΑΓΓΕΛΟΜΑΤΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Η παρουσία της Βενετίας», σσ. 115-121.

που είχε δοθεί στους υπηκόους να μπορούν να προσέρχονται στις εξετάσεις χωρίς προηγούμενη κανονική φοίτηση. Κατά την άποψή του κάτω από το φα-νταχτερό λεκτικό τύπο του προνομίου λάνθανε μία γεμάτη δόλο μακιαβελική στάση των κυριάρχων. Ο ίδιος αυστηρός επικριτής συνέδεε επίσης την απόκτηση του διδακτορικού διπλώματος από τους υπηκόους με την οικονομική κατάσταση του καθενός και όχι με τη γνωστική τους κατάρτιση, την οποία μπορούσαν να έχουν κατακτήσει με ιδιωτικές σπουδές⁸. Η ιδέα του έλληνα υπηκόου ως θύματος της βενετικής κρατικής ανεπάρκειας, υπεύθυνης για την κατάρπτωση των ηθών και για την έλλειψη εκπαίδευσης, απαντά και στις περιγραφές του επίσης Γάλλου Grasset Saint-Sauveur⁹.

Τις ίδιες απόψεις για τη βενετική πολιτική πρέσβευε και ο κερκυραίος διπλωμάτης και πολιτικός Ιωάννης Καποδίστριας, απόφοιτος του πανεπιστημίου της Πάδοβας το 1797¹⁰, αν δεν ήταν ο ίδιος κιόλας που τις εισήγαγε πρώτος. Στο γνωστό υπόμνημά του προς τον λόρδο Castlereagh το 1815, έγραφε για το «μακιαβελικό προνόμιο» που είχαν οι βενετοί υπήκοοι των νησιών του Ιονίου, να αποκτούν πτυχίο Δικαίου και όλων των άλλων σχολών χωρίς κανονική φοίτηση και συμπλήρωση κανονικού (ακαδημαϊκού) κύκλου σπουδών¹¹.

8. «Nevertheless, in order to prevent its ultra-marine subjects from too much improving by a plan of instruction, already subjected to all the influence of the inquisitorial regimen, the senate had taken the greatest care to furnish them with the means of enjoying the fruits of their studies, without having had the trouble to follow them up. An act of the most perfidious Machiavelism, decorated with the pompous title of privilege, allowed them the faculty of purchasing the diploma of doctor of arts on the simple attestation of the completion of private studies, and after an examination, the more or less severity of which depended on the fortune of the candidate for the doctorship», «We have also shown that the senate of Venice, in order to destroy as much as possible all emulation of those branches useful to society, had adopted the plan of admitting the Ionians to the degree of doctor in the four faculties, without previous academic studies»: GEN. GUILLAUME DE VAUDONCOURT, *Memoirs on the Ionian Islands... Translated from the original inedited ms. by William Walton Esq.*, London 1816, σσ. 60-61, 411-412. Την ανωτέρω κρίση για τη βενετική πολιτική καθώς και τις επόμενες, πρώτη έχει αποδελτιώσει κριτικά η καθηγήτρια Ελένη Αγγελομάτη. Βλ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΘΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Η παρουσία της Βενετίας», σ. 116.

9. «La depravation des moeurs, le manque d'instruction proviennent ou de la negligence d'un gouvernement inactif, ou de la volonte de ceux qui craignent d' eclairer les peuples, qui sous leur autorite sont des victimes qu'ils oppriment plus aisement»: A. GRASSET SAINT-SAUVEUR, *Voyage Historique, littéraire et Pittoresque dans les isles et possessions ci-devant vénitiennes du Levant*, v. 2, Paris an VIII, σ. 185.

10. Γ. ΠΛΟΥΜΙΑΗΣ, «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Α', Artisti). Συμπληρώσεις-Διορθώσεις-Προσθήκαι», *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 38 (1971), αρ. 1787, 1795. ΕΛΕΝΗ ΚΟΥΚΚΟΥ, *Ιωάννης Καποδίστριας. Ο άνθρωπος-ο διπλωμάτης 1800-1828*, Αθήνα 1984, σ. 14.

11. «C'est dans sa capitale, c'est à l'Université de Padoue que les indigènes des sept îles devaient aller s'instruire; mais par un privilège machiavélique, ils pouvaient obtenir des diplômes en droit et dans toutes les facultés sans être obligés d'avance de faire un cours régulier

Οι κρίσεις που καταγράφτηκαν ανωτέρω είναι σίγουρα καταπέλτης για τη βενετική πολιτική, εμφανίζουν το παταβινό ίδρυμα ως μία «μηχανή παραγωγής πτυχίων», και φαντάζουν σίγουρα προσβλητικές όχι μόνο για τους κυρίαρχους βενετούς αλλά και για όλες τις γενιές των βενετών υπηκόων, οι οποίοι γύρεψαν τη γνώση και τους πανεπιστημιακούς τίτλους στα εσπέρια μέρη. Ποιος είναι όμως ο βαθμός αλήθειας των επικριτών και τότε ίσχυσαν τα περίφημα προνόμια και οι απαγορεύσεις για τους υπηκόους που πυροδότησαν τις αυστηρές και τόσο προσβλητικές κρίσεις;

Η Βενετία, είναι γνωστό, διευκόλυνε γενικά τις σπουδές των φοιτητών που προέρχονταν από όλον τον ελληνικό χώρο, με προνομιακές διατάξεις, οι οποίες λειτούργησαν ως κάλεσμα για την προσέλευση των πολλών. Πολλοί από τους προσερχόμενους υπήρξαν «κανονικοί» φοιτητές, παρακολούθησαν μαθήματα, προσήλθαν στις εξετάσεις, διακρίθηκαν στην πατρίδα τους αλλά και στο εξωτερικό, κατέλαβαν και καθηγητικές έδρες στο ίδιο ίδρυμα. Άλλοι υπήρξαν «περαστικοί» από την Πάδοβα, έλαβαν μέρος στις εξετάσεις, πέτυχαν και απέκτησαν το διδακτορικό δίπλωμα, καταξιώθηκαν κοινωνικά και επαγγελματικά κιάλας. Στη βιβλιογραφία, αν και απουσιάζει μία μελέτη ειδική για το θέμα, δεν λείπουν οι αναφορές στις προνομιακές διατάξεις, που κατά καιρούς δημοσιεύτηκαν από τη βενετική Γερουσία και τους Αναμορφωτές του παταβινού πανεπιστημίου, για τις σπουδές και τη χορήγηση του διδακτορικού τίτλου στους Έλληνες, που εντάσσονταν στη *nazione oltramarina*¹².

Ένα από τα πιο παλαιά προνόμια των *oltramarini* αφορούσε την παρακολούθηση των μαθημάτων. Η φοίτηση στην Ιατρική σχολή ήταν τετραετής ενώ στη Νομική έως και όλον τον 17ο αιώνα ήταν πενταετής και μόνο για τους διδάκτορες της Φιλοσοφίας περιοριζόταν σε τέσσερα έτη. Για τους έλληνες φοιτητές όμως, όπως και για όλους τους ξένους, δεν ίσχυε η υποχρεωτική τετραετής φοίτηση και έτσι δεν ήταν αναγκασμένοι να παραμένουν για πολύ χρόνο στην Πάδοβα. Ο ακριβής χρόνος θεσμοθέτησης του ανωτέρω προνομίου δεν είναι γνωστός. Στην παλαιότερη βιβλιογραφία αναφέρεται η έκφραση «*particolari agevolazioni concesse ab antico*»¹³. Οι έλληνες φοιτητές απαλλάσσονταν

aux académies»: A. PAPAPOPOULO-VRETÓS, *Mémoires biographiques-historiques sur le président de la Grèce, le comte Jean Capodistrias*, t. premier, Paris 1837, σ. 168. Βλ. και ΑΓΓΕΛΟΜΑΘΗ-ΓΕΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Η παρουσία της Βενετίας», σ. 115. Για την πατρότητα του χαρακτηρισμού «μακιαβελικός», που αποδίδεται στην πολιτική ή στα προνόμια της Βενετίας, δεν μπορώ να αποφανθώ με βεβαιότητα. Ο Καποδίστριας συνέθεσε το υπόμνημά του το 1815 (αλλά δημοσιεύτηκε αργότερα) και το έργο του de Vaudoncourt, αφού μεταφράστηκε στα αγγλικά, τυπώθηκε το 1816.

12. Για τις συσσωματώσεις των ελλήνων φοιτητών στην Πάδοβα, βλ. ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΜΠΟΜΠΟΥ-ΣΤΑΜΑΘΗ, *Τα καταστατικά του σωματείου (nazione) των Ελλήνων φοιτητών του Πανεπιστημίου της Πάδοβας (17ος-18ος αι.)*, Αθήνα 1995.

13. ANDR. COMPARETTI, *Saggio della Scuola Clinica nello spedale di Padova*, Padova 1793,

και από τις ετήσιες εξετάσεις των μαθημάτων καθώς και από την *terzaria*, την υποχρέωση να προσκομίζουν τη βεβαίωση παρακολούθησης (κάθε τρίτο μέρος του ακαδημαϊκού έτους), η οποία καθιερώθηκε το 1665¹⁴.

Οι άλλες γνωστές προνομιακές διατάξεις για τους Έλληνες συνδέονταν με την ελάφρυνση των οικονομικών τους υποχρεώσεων. Η λήψη του διδακτορικού διπλώματος απαιτούσε υπέρογκα έξοδα (*una somma di danaro*). Το ποσό το οποίο έπρεπε να κατατεθεί (*deposito*) ήταν πολύ υψηλό και, το χειρότερο, δεν υπήρχε διατίμηση, με συνέπεια τις συνεχείς αλλαγές των τιμών. Εκτός από το συνηθισμένο *deposito* υπήρχε και η συνήθεια για φιλοδωρήματα στους καθηγητές και στους υπαλλήλους του πανεπιστημίου (*sportula*). Έχει διατυπωθεί μάλιστα η άποψη ότι τα έξοδα για το πτυχίο ήταν όσο περίπου κόστιζε ένας χρόνος διαμονής και τροφής στην Πάδοβα¹⁵.

Τα πτυχία αρχικά χορηγούνταν από το *Collegio Sacro* και σύμφωνα με την παπική βούλα *In Sacrosancta*, του πάπα Pio V του έτους 1564, ήταν απαιτητή η ομολογία πίστεως¹⁶. Με απόφαση της Γερουσίας του 1616 ιδρύθηκε το *Collegium Gymnasticum* το οποίο χορηγούσε το διδακτορικό τίτλο σε «φτωχούς και άλλους» φοιτητές των τεχνών και της ιατρικής (*auctoritate veneta gratis alli scolari poveri et altri secondo le antiche consuetudine*). Το 1635 άλλη απόφαση της Γερουσίας επεξέτεινε το προνόμιο και στη σχολή των νομικών (*università giurista*). Σε μεταγενέστερη απόφαση της Γερουσίας, με ημερομη-

σσ. 154-155. FR. M. COLLE-J. VEDOVA, *Fasti Gymnasii Patavini a iconibus exornati ab anno MDCCLVII usque ad MDCCLXXXVII*, v. 1, p. I, Padova 1841 (ristampa Forni editore, 1983), σ. 15. G. FABRIS, «Professori e scolari Greci all' Università di Padova», *Archivio Veneto* 30 (1942), 154. ΔΡ. ΣΤΕΡΓΕΛΛΗΣ, *Τα δημοσιεύματα των Ελλήνων σπουδαστών του πανεπιστημίου της Πάδοβας τον 17ο και 18ο αι.*, Αθήνα 1970, σ. 17 σημ. 2. P. DEL NEGRO, «L' età moderna», *L' Università di Padova. Otto secoli di storia*, a cura di P. Del Negro, Padova 2001, σσ. 63, 64.

14. ΑΘ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, «Συμπληρωματικά για τις σπουδές του Βηλαρά στην Πάδοβα (1797)», *Νέα Εστία* 102 (1977), 922-923. DEL NEGRO, «L' età moderna», σ. 63. Για τις βεβαιώσεις παρακολούθησης (*fedi di terziaria*) γίνεται λόγος και σε άλλες διατάξεις. Βλ. *Raccolta di leggi, e di provide istituzioni per la disciplina dello Studio di Padova MDCCLXII*, In Padova per Giovambatista Penada, σ. 15, capitolo XIX. *Terminazione degl' illust. ed eccell. Signori Riformatori dello Studio di Padova MDCCLXXI*, σ. X, capitolo VII.

15. J. FACCIOLATI, *Gymnasii Patavini Opera Collecti ab anno MDXVII quo restituae scholae sunt ad MDCCLVI*, Padova 1757, σ. 41. JAC. PH. TOMASINI, *Gymnasium Patavinum*, Udine 1654, σσ. 221-224. DEL NEGRO, «L' età moderna», σ. 51, 67. Για τη μέριμνα των Αναμορφωτών για το ποσό της *sportula*, βλ. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία Ελλάδος, *Αρχείο, Μονόφυλλο 1780 αρ. 3* (στο εξής: ΙΕΕΕ, 1780:3), capitoli IV, VI, VII.

16. TOMASINI, *Gymnasium Patavinum*, σσ. 194-195. G. GIOMO, *L' Archivio Antico dell' Università di Padova*, Venezia 1893, σ. 20. FABRIS, «Professori e scolari Greci», σ. 139. DEL NEGRO, «L' età moderna», σ. 52. TATIANA BOVO, *Giovanni Cottunio e gli intellettuali greci a Padova nel XVII secolo: dalla matrice accademica alla prospettiva panellenica*. Dottorato di ricerca in Lingue, Culture e Società Moderne, Università di Ca' Foscari, Venezia 2015, σσ. 31-34.

νία 24 Σεπτεμβρίου 1636, οι Έλληνες (greci) αναφέρονται ονομαστικά και έτσι διευκρινίστηκε η αοριστολογία «gli altri» της προηγούμενης απόφασης. Τα πτυχία απονέμονταν εφεξής «auctoritate veneta», «In nome della Serenissima Repubblica di Venezia» από το Collegio Veneto¹⁷.

Η θεσμοθέτηση του Collegio Veneto, που μεταμόρφωσε ουσιαστικά το παταβινό Studium σε Università di Stato Veneto, ήταν μάλλον η μεγαλύτερη προνομιακή διάταξη για τους Έλληνες σπουδαστές. Από το δεύτερο μισό του 17ου αιώνα οι περισσότεροι Έλληνες υποψήφιοι, σχεδόν όλοι, προσέρχονταν για εξετάσεις στο Collegio Veneto, στο οποίο, εκτός από το γεγονός ότι απέφευγαν την ομολογία πίστewς στην Καθολική Εκκλησία, ίσχυε επίσης η επίκληση της ένδειας για την απαλλαγή από τις οικονομικές υποχρεώσεις.

Οι υποψήφιοι όμως δοτόροι έκαναν κατάχρηση της επίκλησης «esser laureati a titolo di povertà» και οι Αναμορφωτές χρειάστηκε πολλές φορές (τα έτη 1714, 1721, 1730, 1760) να αναστείλουν τις υπερβολές με διατάγματα¹⁸. Επιβλήθηκε λοιπόν ο έλεγχος της οικονομικής κατάστασης των φοιτητών ο οποίος διενεργούνταν από τους τοπικούς διοικητές της Πάδοβας, στους οποίους ανήκε εξάλλου η οικονομική διαχείριση του πανεπιστημίου¹⁹. Εκείνοι εξέδιδαν διαταγές και αναγνώριζαν τα προνόμια των φοιτητών αλλά τους διαχώριζαν σε δύο κατηγορίες ανάλογα με τα οικονομικά τους, «sine exemptionibus»²⁰ και «cum exemptionibus»²¹.

Οι Έλληνες φοιτητές προσέρχονταν για εξετάσεις στο Collegio Veneto ζητώντας απαλλαγή από την υποχρέωση του χρηματικού ποσού (dispensa dal deposito) και χορήγηση του διδακτορικού διπλώματος (dottorato titolo paupertatis). Από την άλλη πλευρά δεν έχαναν ευκαιρία για εκμετάλλευση και άλλων γενικών προνομιακών διατάξεων, όπως ήταν το δικαίωμα χορήγησης

17. NICOLAI COMNENI PAPADOPOLI, *Historia Gymnasii Patavini*, v. I, Venezia 1726, σ. 23. FACCIOLATI, *Gymnasii Patavini Opera*, σσ. 43-44, 225. GIOMO, *L' Archivio Antico*, σσ. 20-21, 40-44. MARIA ROSA DI SIMONE, «Admission», *A History of the University in Europe*, v. II. *Universities in Early Modern Europe (1500-1800)*, editor Hilde De Ridder-Symoens, Cambridge 1996, σσ. 293-294. DEL NEGRO, «L' età moderna», σσ. 49, 52, 53.

18. GIOMO, *L' Archivio Antico*, σσ. 42-43. Για τις περιπτώσεις των Ελλήνων που έκαναν χρήση του προνομίου, βλ. Γ. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Β', Legisti 1591-1809)» (στο εξής: «Legisti»), *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 38 (1971), αρ. 1050β-1054γ. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Έλληνες Σπουδαστές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας (Πτυχιούχοι, 18ος αιώνας)», σ. 626 αρ. 7.

19. Γ. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Οι Έλληνες σπουδαστές του Πανεπιστημίου της Πάδοβας. Προσθήκες», *Δωδώνη* 12 (1983), 263.

20. Γ. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Αι πράξεις εγγραφής των Ελλήνων σπουδαστών του Πανεπιστημίου της Παδούης (Μέρος Α', Artisti 1634-1782)» (στο εξής: «Artisti»), *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* 37 (1969-1970), αρ. 930, 1123, 1158. Ο ΙΔΙΟΣ, «Legisti», αρ. 1097, 1156, 1171, 1172a, 1236, 1257-1258, 1279, 1292, 1324, 1344, 1422.

21. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Artisti», αρ. 1071-1072. Ο ΙΔΙΟΣ, «Legisti», αρ. 1292, 1610.

του πτυχίου «*alla nobilista*» (*more nobilium*) ή «*vigore litterarum*», για εκείνους που κατείχαν αντίστοιχους τίτλους ή αξιόλογη παιδεία²².

Η προνομιακή απαλλαγή από την παρακολούθηση των μαθημάτων και τις ετήσιες εξετάσεις έδινε την άνεση στους έλληνες υποψήφιους να προσέρχονται κατευθείαν στις εξετάσεις. Το ποσοστό των φοιτητών που πήραν πτυχίο με μία διαδικασία «*express*» σίγουρα ήταν υψηλό. Για την τεκμηρίωση της πρότασης στηρίζομαστε σε ένα μικρό δείγμα περιπτώσεων φοιτητών, για τους οποίους γνωρίζουμε το έτος εγγραφής, από τους δημοσιευμένους καταλόγους, καθώς και τον χρόνο απόκτησης του πτυχίου, από τους σωζόμενους διδακτορικούς τίτλους. Ο αριθμός των φοιτητών για τους οποίους παρατηρήθηκε ότι μεσολάβησε ένα χρονικό διάστημα ανάμεσα στην πρώτη εγγραφή και στην απονομή του πτυχίου, χρόνος που ενδεχομένως θα μπορούσε να έχει επενδυθεί (και) σε παρακολούθηση, είναι πολύ μικρός. Οι περισσότεροι φοιτητές, των οποίων διασώθηκαν τα πτυχία, φαίνεται ότι δεν φοίτησαν αλλά μετά την εγγραφή προγραμματίσαν και τις εξετάσεις τους²³.

Τα πρόνοια των φοιτητών «*αναθεωρήθηκαν*» στον 18ο αιώνα, στο πλαίσιο της γενικότερης μεταρρυθμιστικής πολιτικής της Γαλινοτάτης για το παταβινό *Studium*, το οποίο κηδεμόνευε. Η Βενετία μόλις το 1703 θεσμοθέτησε την κατοχή του πανεπιστημιακού διπλώματος της Πάδοβας, ως προαπαιτούμενου για την άσκηση τέχνης στην *Terraferma*, ενώ στην ίδια την πόλη της Βενετίας το δίπλωμα προστέθηκε στα προαπαιτούμενα για την τέχνη του δικηγόρου και του γιατρού, με διάταγμα της Γερουσίας το 1723²⁴. Ενδεχομένως, μετά από τη θεσμοθέτηση του διδακτορικού διπλώματος, και ουσιαστικά την αναγνώρισή του, θέλησε να προστατεύσει τα συμφέροντα των επαγγελματικών ομάδων και ίσως και να ενισχύσει το κοινωνικό *cachet* των πτυχιούχων, τα οποία συνδέονταν σαφώς με τον αριθμό τους.

22. J. FACCIOLATI, *De Gymnasio Patavino Syntagmata XII ex eiusdem Gymnasii Fastis excerpta*, Padova 1752, σ. 72. Για περιπτώσεις ελλήνων φοιτητών που επικαλέστηκαν τα πρόνοια, βλ. ΠΛΟΥΜΙΑΗΣ, «*Legisti*», αρ. 1769, 1814-1816, 1852-1857 και Ο ΙΔΙΟΣ, «*Έλληνες Σπουδαστές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας (Πτυχιούχοι, 18ος αιώνας)*», σσ. 627, 630. Ανάλογα πρόνοια (ή *grazie*) που καθιερώθηκαν εθιμικά είχαν οι έλληνες φοιτητές και στο πανεπιστήμιο της Πίζας, στα μεταγενέστερα τούτης της μελέτης χρόνια (βλ. ΑΛΟΗ ΣΙΔΕΡΗ, *Έλληνες φοιτητές στο πανεπιστήμιο της Πίζας (1806-1861)*, τ. πρώτος, Αθήνα 1989, σσ. 289-293, 298-303).

23. Για τους διδακτορικούς τίτλους, βλ. Γ. ΠΛΟΥΜΙΑΗΣ, «*Έξι πανεπιστημιακά διπλώματα Επτανήσιων*», *Κεφαλληνιακά Χρονικά* 4 (1980-1982), 319-322. Για μία αναλυτική παρουσίαση των γνωστών σήμερα σωζόμενων διπλωμάτων, βλ. ΠΑΝΑΙΟΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ, «*Studenti greci presso il Collegio Flangini e Padova, professionisti in patria. Tracce di un lungo percorso*», στον τόμο για τα 350 χρόνια από την ίδρυση της Φλαγγινείου που θα εκδοθεί από το Ελληνικό Ινστιτούτο Βενετίας.

24. SILVIA GASPARI, *Tra fatto e diritto: avvocati e causidici a Venezia nell'età moderna*, Padova 2005, σσ. 63-65.

Το 1776 οι Αναμορφωτές διαπιστώνοντας τις υπερβολές που γίνονταν με την απονομή του πτυχίου «more nobilium», θέλησαν να περιορίσουν τον αριθμό των προσερχομένων και άφησαν αυτή τη δυνατότητα στους ιερωμένους με υψηλές εκκλησιαστικές θέσεις ενώ για τους λαϊκούς επιφύλαξαν το δικαίωμα μόνο για τους βενετούς πατρίκιους και τους καθηγητές του ιδρύματος²⁵.

Την ίδια χρονιά η Βενετία ανανέωσε όλα τα προνόμια που έδινε στους ξένους και ειδικά σε έλληνες και δαλματούς υπηκόους, υπενθυμίζοντας ότι οι ενδιαφερόμενοι όφειλαν να προσκομίζουν πιστοποιητικά βαπτίσεως από τον γενέθλιο τόπο και βεβαίωση από τους διοικητές για τον τόπο διαμονής τους. Συγκεκριμένα, με διάταγμα, χρονολογημένο στις 28 Δεκεμβρίου 1776, η Γερουσία (μετά από διάταξη των Αναμορφωτών της 13ης Δεκεμβρίου 1776) ανανέωσε το δικαίωμα στους έλληνες και δαλματούς φοιτητές να προσέρχονται στις πτυχιακές εξετάσεις χωρίς τη βεβαίωση παρακολούθησης (terzaria), χωρίς την τετραετή φοίτηση (quadriennio) και χωρίς τη συμμετοχή στις ετήσιες εξετάσεις (esami), αλλά τους υποχρέωνε σε έναν συμβιβασμό. Οι πτυχιούχοι, που θα λάμβαναν πτυχίο προσερχόμενοι κατευθείαν στις τελικές εξετάσεις, δεν θα είχαν το δικαίωμα άσκησης της τέχνης τους στην πόλη της Βενετίας και στη γειτονική Terraferma αλλά μόνο στις περιοχές του Oltremare. Η προσφυγή στις ανωτέρω προνομιακές διατάξεις για την απόκτηση του πτυχίου από τους υποψήφιους, θα σημειωνόταν από τον γραμματέα στην ώρα του διπλώματος, για να γίνεται έτσι εμφανές το εύρος του χώρου άσκησης επαγγελματικών δικαιωμάτων που απέρρεαν από τον πανεπιστημιακό τίτλο²⁶.

25. COLLE-VEDOVA, *Fasti Gymnasii Patavini*, σ. 20.

26. Δεν μπόρεσα να εντοπίσω το πρωτότυπο κείμενο της διάταξης. Αναφορά γίνεται από τον Colle, ο οποίος σχετικά με τις αλλαγές που έγιναν το 1776, όταν rector juristarum ήταν ο Pietro Braidotti, γράφει τα εξής: «1776... *Illud etiam additum est, ut qui reipsa non origine modo, sed etiam domicilio Graeci vel Dalmatae sunt, vel exteri, alienoque imperio subditi, quibus unis novissimae etiam leges, quae non tolluntur, vetus privilegium reservarunt ad lauream sine quadriennio accedendi, magisterii juribus frui possint, medicamque artem, vel Jurisprudentiam exercere: primi quidem in Graecia tantum et Dalmatia, exteri vero extra fines Veneti imperii; quod Actuarii exprimere jubentur in diplomatibus, quae laureatis Graecis, Dalmatis, vel peregrinis hoc nationum privilegio retentibus tribuuntur*» (COLLE-VEDOVA, *Fasti Gymnasii Patavini*, σ. 20). Η διάταξη των Αναμορφωτών παρατίθεται ως ενισχυτικό επιχείρημα σε μία υπόθεση του 1796, η οποία σχετιζόταν με τον Γιαννιώτη Ιωάννη Βηλαρά, και την οποία δημοσίευσε ο καθηγητής Αθ. Καραθανάσης. Το κείμενο της διάταξης έχει ως εξής: «*Adi 13 Decembre 1776/ Gli illustrissimi ed eccellentissimi Signori Riformatori dello Studio di Padova/ Quarto: Si eccettuano pure, come si è sempre praticato, dal debito delle terzarie, quadriennio, ed esami, gli esteri e li oltramontani e li nati e stanziati in Dalmatia e Grecia sudditi della Serenissima Repubblica; con questo però che vengano accompagnati colle fedì di battesimo delli luoghi dove son nati, e dello stanziamento loro in quelle parti sottoscritte dalle cariche di quelle provincie; Questi si potranno dottorare colli metodi, e formalità fin ora praticate; ma in calce del loro privilegio si dovrà esprimere rispetto a Dalmati, e Greci, nati, e stanziati*

Λίγα χρόνια μετά από τον περιορισμό των επαγγελματικών δικαιωμάτων καταργήθηκε για τους ξένους και το προνόμιο για την απόκτηση πτυχίου «titolo paupertatis» από το Collegio Veneto. Με διάταξη (terminazione) των Αναμορφωτών του πανεπιστημίου της Πάδοβας, χρονολογημένη στις 29 Αυγούστου 1780, η οποία επικυρώθηκε από τη Γερουσία στις 31 Αυγούστου 1780, έλαβε τέλος η δωρεάν απονομή πτυχίων από το Collegio Veneto²⁷. Οι Αναμορφωτές βλέποντας την αυξημένη προσέλευση των φοιτητών στο Collegio Veneto²⁸, οι οποίοι επικαλούνταν ένδεια, πολλές φορές και αναληθώς (con il pretesto, spesse volte mentito, di povertà), και διαπιστώνοντας τη συνακόλουθη μεγάλη απώλεια των εσόδων, είτε με την απαλλαγή από όλο το ποσό του deposito είτε με την καταβολή του μειωμένου στο ½ ποσού, αποφάσισαν ότι «όλοι οι φοιτητές που θα λάβουν στο μέλλον το διδακτορικό δίπλωμα, είτε από το Collegio Sacro είτε από το Collegio Veneto, οφείλουν να καταθέτουν το ίδιο ποσό, εκείνο δηλαδή που ισχύει τώρα στο Collegio Sacro, χωρίς να εξαιρούνται από την καταβολή του ποσού οι Έλληνες, οι Δαλματοί, οι φοιτητές από το εξωτερικό και οι Υπεράλπειοι»²⁹.

Οι Έλληνες λοιπόν έχασαν το 1780 (και) το προνόμιο να λαμβάνουν πτυχίο «con il pretesto a titolo paupertatis», όπως και οι άλλοι φοιτητές, αλλά όχι το ίδιο το προνόμιο προσέλευσης στο Collegio Veneto³⁰. Η διάταξη

oltremare, che possano esercitare la professione solamente oltremare, e non altrove; che non possano esercitare in nessun luogo dello stato nostro; mentre l' esercizio di simili professioni è riservato in ogni luogo del Veneto Dominio à quei soli, che avranno adempiti tutti gl' obblighi e requisiti sopraespressi» (ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, «Συμπληρωματικά για τις σπουδές του Βηλαρά στην Πάδοβα», σσ. 922-923. Ο ΙΔΙΟΣ, *Η Βενετία των Ελλήνων*, Θεσσαλονίκη 2010, σσ. 305-306). Ο Comparetti αναφέρει ότι το έτος 1771 καταργήθηκε στην Ιατρική το προνόμιο προσέλευσης στις εξετάσεις, χωρίς προηγούμενη τετραετή παρακολούθηση, πληροφορία που δεν μπορούσαμε να διασταυρώσουμε από αλλού (COMPARETTI, *Saggio della Scuola Clinica*, σ. 155). Πάντως με τη διαταγή των Αναμορφωτών της 29ης Αυγούστου 1771 εξαιρέθηκαν από την εγγραφή (matricolazione) σε συγκεκριμένο χρόνο όλοι όσοι είχαν γεννηθεί και διέμεναν σε Δαλματία και Ελλάδα (sic), οι εκ του εξωτερικού ορμώμενοι και οι Υπεράλπειοι (*Terminazione degl' illust. ed eccell. Signori Riformatori dello Studio di Padova MDCCCLXXI*, σ. VIII, capitolo III).

27. IEEEE, 1780:3. Βλ. *Επτανησιακά Έντυπα. Αρχείο Ιστορικών Εγγράφων. Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος. Καταγραφή-Βιβλιογραφική παρουσίαση ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΚΑΛΑΙΝΤΖΗ*, τ. Α' (1744-1840), Αθήνα 2013, σ. 5.

28. Η προσέλευση των φοιτητών στα collegi veneti αυξήθηκε θεαματικά στον 18ο αιώνα. Από το 27% στα 1720, ανέβηκε στο 45% μετά από δύο δεκαετίες ενώ στα 1770 η προσέλευση ξεπέρασε το 75% (DEL NEGRO, «L' età moderna», σ. 61).

29. «*Gli Scolari tutti, che conseguiranno la Laurea Dottorale o nel Sacro, o nel Veneto Collegio, dovranno in avvenire indistamente depositare un' egual summa, cioè quella, che si pratica nel Collegio Sacro, non esclusi da una tale contribuzione li Greci, Dalmati, Esteri, ed Ultramontani*» (IEEEE, 1780: 3, capitolo II).

30. IEEEE, 1780:3, capitolo X.

του 1780 ενταγμένη στη μεταρρυθμιστική πολιτική για την αύξηση του γοήτρου του παταβινού ιδρύματος, εξυπηρετούσε πρωταρχικά οικονομικά συμφέροντα³¹.

*

Η απόφαση της βενετικής Γερουσίας του 1776 εφαρμόστηκε στις εναπομείναντες τότε κτήσεις της Γαληνοτάτης και οι οδηγίες για τον τύπο του πτυχιού και το λεκτικό του, που θα παρέπεμπε σε ελεύθερη άσκηση της τέχνης χωρίς χωροτοπικό περιορισμό ή σε «επαγγελματικά δικαιώματα» περιορισμένης εμβέλειας, τηρήθηκαν στην επόμενη κοινή εικοσαετία, βίου της βενετικής Δημοκρατίας και ύπαρξης ελλήνων βενετών υπηκόων. Την εφαρμογή των οδηγιών για τη δήλωση της χρήσης των προνομίων, στο επίσημο κείμενο του διδακτορικού τίτλου, βεβαιώνουν δύο διπλώματα μελών της ίδιας οικογένειας, των Κερκυραίων Ιωάννη και Νικολάου Πολίτη, τα οποία σώζονται σε ιδιωτικό αρχείο στην Κέρκυρα.

Η οικογένεια Πολίτη ήταν μία από τις παλαιότερες της πόλης της Κέρκυρας. Εγκαταστημένη εκεί από την Κωνσταντινούπολη, όπως οι βιογράφοι της εικάζουν ερμηνεύοντας το όνομα ως πατριδωνυμικό³², απαντά στις πηγές τουλάχιστον από το δεύτερο μισό του δεκάτου πέμπτου αιώνα³³, και την ίδια εποχή είναι μαρτυρημένο ότι αποτελούσε μέλος του Γενικού Συμβουλίου της πόλης³⁴. Τον 16ο αιώνα, μέλη της οικογένειας έλαβαν μέρος στη ναυμαχία της Ναυπάκτου³⁵ ενώ τον 17ο αιώνα η οικογένεια αντιπροσωπεύεται από αρκετά μέλη της

31. Στην εισαγωγή της διάταξης του 1780 το λεκτικό δεν υπονοεί αλλά και φανερώνει προθέσεις: «stabilire discipline nel proposito per promuovere la maggior utilità, e decoro dello Studio, e per conservare nel suo antico splendore quella celebre Università» (IEEE, 1780: 3).

32. Αθ. ΤΣΙΤΣΑΣ, «Η διαθήκη του Νικολάου Α. Πολίτη (1670)», *Στ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο Ζάκυνθος, 23-27 Σεπτεμβρίου 1997*, Πρακτικά τ. δεύτερος, Αθήνα 2001, σ. 245.

33. Τα έτη 1472-1473 απαντούν οι Μιχάλης και Στέφανος Πολίτης (Ιω. ΚΟΝΙΔΑΡΗΣ-Γ. ΡΟΔΟΛΑΚΗΣ, «Οι πράξεις του νοταρίου Κέρκυρας Ιωάννη Χοντρομάτη (1472-1473)», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ιστορίας του Ελληνικού Δικαίου της Ακαδημίας Αθηνών* 32 (1996), σ. 155 αρ. 12, 13, σ. 165 αρ. 31, σ. 190 αρ. 85). Σε πράξεις του έτους 1479 απαντά ομοίως ο Μιχαήλ Πολίτης αλλά και ο «μποτεγέρης» Γεώργιος (ΣΠ. ΚΑΡΥΔΗΣ, *Θεοδώρου Βρασιανίτη δημοσίου νοταρίου πόλεως και νήσου Κερκύρας. Οι σωζόμενες πράξεις (1479-1516)*, Αθήνα 2001, σ. 50 αρ. 14, σ. 53 αρ. 17, σ. 56 αρ. 21, σ. 69 αρ. 36), ενώ σε πράξη του 1502 απαντά ως συμβαλλόμενος ο Μάρκος Πολίτης, караβοκύρης (ΣΟΦΙΑ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΠΑΝΤΑΖΗ (εκδ.), *Εμμανουήλ Τοξότης νοτάριος Κέρκυρας. Πράξεις (1500-1503)*, επιστ. επιμ. Ελένη Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη-Γ. Μαυρομάτης, φιλ. επιμ. Θ. Πυλαρινός, Κέρκυρα 2007, σ. 126 αρ. 146).

34. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΙΣ, *Civis fidelis*, σ. 129 σημ. 118.

35. ΕΛΛΗ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΑΙΑΝΟΥ, *Ο αντίκτυπος του Δ' βενετοτουρκικού πολέμου στην Κέρκυρα από ανέκδοτες πηγές*, Αθήνα 1982, σ. 74 σημ. 255.

στα κοινοτικά αξιώματα³⁶. Κάποιοι διακρίθηκαν ως κοιμιστές των αιτημάτων της Κοινότητας³⁷, άλλοι ως φιλόανθρωποι και δωρητές³⁸ και άλλοι για τη συμμετοχή τους στους ιππικούς αγώνες της πόλης³⁹. Η παρουσία της οικογένειας στην κερκυραϊκή πολιτική σκηνή είναι έντονη και στον 18ο αιώνα⁴⁰.

Η οικογένεια Πολίτη, στους δύο τελευταίους αιώνες της βενετικής κυριαρχίας στο νησί των Κορυφών, ξεπροβόδισε αρκετές φορές τα νεαρά βλαστάρια της για σπουδές στο παταβινό ίδρυμα, με ιδιαίτερη προτίμηση στη σπουδή της νομικής επιστήμης. Τον 17ο αιώνα, έχουν καταγραφεί οι εγγραφές στη σχολή των Legisti του Λίβιου το 1635, του Γάλλου το 1688, ο οποίος υπηρέτησε ως σύμβουλος στη *pazione greca*⁴¹, ενώ το 1671 αίτηση για πτυχίο, στη σχολή των Legisti, υπέβαλε ο Ιωάννης Πολίτης, γιος του Κωνσταντίνου, ο οποίος δηλώνεται μάλιστα ως «*patritius corcyrensis*»⁴².

36. Για τη συμμετοχή της οικογένειας, βλ. KARAPIDAKIS, *Civis fidelis*, σσ. 230, 232-233, 245, 251.

37. Ο Περότας, ο Γεώργιος και ο Νικόλαος είναι γνωστοί ως πρέσβεις, τα έτη 1605, 1607 και 1610 ο πρώτος, τα έτη 1609, 1618 και 1621 ο δεύτερος και το 1652 ο τρίτος (ΕΛΛΗ ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες της βενετοκρατούμενης Κέρκυρας (16ος-18ος αι.)*. Πηγή για σχεδίασμα ανασύνθεσης της εποχής, Αθήνα 2002, σσ. 419, 438, 456, 558. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ, *Σχολεία και δάσκαλοι στη βενετοκρατούμενη Κέρκυρα (16ος-18ος αι.)*, Αθήνα 2003, σσ. 80 σημ. 271, 272 και σ. 454). Το έτος 1604 αναφέρεται ως σύνδικος ο Περότας, το 1623 ο Γεώργιος (ΤΖΙΒΑΡΑ, *Σχολεία*, σσ. 64, 82, 137). Τα έτη 1630-1633 ο Αλοΐζιος υπηρέτησε ως σύνδικος (ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σσ. 507, 510). Τα έτη 1630-1633 αναφέρεται ως γραμματέας της Κοινότητας ο Αρσένιος, τον οποίο διαδέχτηκε μάλλον ο Μπενέντος το 1633 (ΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΣΙΣΙΛΙΑΝΟΥ, *Πρεσβείες*, σσ. 505, 512, 517, 528, 539). Το 1638 ο Ιωάννης Πολίτης ήταν υποψήφιος δάσκαλος (ΤΖΙΒΑΡΑ, *Σχολεία*, σ. 155).

38. Το 1670 ο Νικόλαος Πολίτης, γιος του Αλοΐζιου, κατέλιπε κληροδότημα για προίκιση κοριτσιών και εξέφρασε την ευλάβειά του στον Άγιο Σπυρίδωνα με τη δωρεά μιας χρυσής καντήλας. Τη δωρεά του Πολίτη, αναφέρει πρώτος ο Μάρμορας, ο οποίος δηλώνει ότι τη δωρεά της χρυσής καντήλας, βάρους 350 ουγγιών, χρησιμοποίησε ο προσωρινός διοικητής της Κέρκυρας Bernardi για την επέκταση του ναού του Αγίου Σπυρίδωνος (*Della Historia di Corfu descritta da Andrea Marmora*, Venetia 1672, σ. 455). Στο κείμενο της διαθήκης του Πολίτη ορίζεται ότι η κατασκευή της καντήλας, αξίας 4.000 δουκάτων, είχε ήδη ξεκινήσει στη Βενετία και ο κληρονόμος του θα μεριμνούσε για την ολοκλήρωση και αποπληρωμή του έργου (ΤΣΙΤΣΑΣ, «Η διαθήκη του Νικολάου Α. Πολίτη», σσ. 243-258). Το χρυσό καντήλι του Πολίτη, βάρους 170 βενετικών ουγγιών, σώζεται σήμερα στον ναό του Αγίου Σπυρίδωνος (ΤΣΙΤΣΑΣ, ό.π., σ. 249).

39. ΑΛΙΚΗ ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ, *Δημόσιες τελετές στην Κέρκυρα κατά την περίοδο της βενετικής κυριαρχίας (14ος-18ος αι.)*, Αθήνα 1999, σ. 440.

40. Το 1766 ο Αναστάσιος Πολίτης ήταν σύνδικος και το 1768 πρόσφερε για το δημόσιο σχολείο ενώ το 1768 αναφέρεται ως σύνδικος και προβλεπτής της υγείας ο Κωνσταντίνος, ο οποίος το 1769 πρόσφερε ομοίως για το δημόσιο σχολείο (Λ. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Έργα. Βιογραφικά Σχεδάρια τεύχη Α' και Β'*, επιμ. Κ. Δαφνής, *Κερκυραϊκά Χρονικά* 16 (1972), 46. ΤΖΙΒΑΡΑ, *Σχολεία*, σσ. 181 σημ. 19, 223, 224, 481, 483).

41. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, «Legisti», αρ. 66, 668.

42. PLUMIDIS, «Gli scolari "otramarini" a Padova», αρ. 8. Ο Ιωάννης, γιος του Κωνστα-

Στις αρχές του 18ου αιώνα, τα έτη 1705-1706 εμφανίζεται εγγεγραμμένος, ομοίως στη σχολή των Legisti, ο Ιωάννης Πολίτης, χωρίς πατρωνυμικό⁴³, αλλά πιο εντυπωσιακή ήταν η φοίτηση των τριών (από τους έξι) αδελφών Πολίτη, γιών του Λουκά (ή Λουκάνη). Το 1725 έως και το 1728 κατέφτασαν στην Πάδοβα και οι τρεις αδελφοί Πολίτη, ο Βασίλειος, ο Αναστάσιος και ο Ιωάννης. Πρέπει να σημειώσουμε ότι ο Λουκάς Πολίτης και οι γιοί του δεν ανήκαν στην τάξη των ευγενών⁴⁴. Στα επόμενα χρόνια, η ένταξη της οικογένειας στο αστικό Συμβούλιο αποτέλεσε φιλοδοξία και επιδίωξη του Νικολάου Πολίτη, γιου του ανωτέρω Ιωάννη⁴⁵.

Ο Βασίλειος, γεννημένος το 1703, γράφτηκε το 1726 και στις δύο σχολές και επανεγγράφτηκε στα επόμενα χρόνια, πήρε δε πτυχίο το 1733 από τη σχολή των Artisti. Υπήρξε τρόφιμος του κολλεγίου Παλαιόκαπα, από το οποίο μάλλον εκδιώχθηκε για ανάρμοστη συμπεριφορά το 1731. Την ίδια χρονιά (1731) εκλέχθηκε σύμβουλος των νομικών ενώ υπηρέτησε και ως σύμβουλος των Γενοβέζων (consiliarius genuensis). Συνεργάστηκε στην ποιητική συλλογή προς τιμήν του Co. Tullio Smacchia το 1730⁴⁶. Ομοίως, ο άλλος αδελφός Αναστάσιος, εισήχθη στο κολλέγιο Παλαιόκαπα το 1725 (σε ηλικία 15 ετών) και ανανέωσε μάλλον το δικαίωμα παραμονής (λόγω των περιορισμών) το 1731, μετά την αποχώρηση του αδελφού του Βασιλείου. Το 1728 γράφτηκε στη σχολή των Artisti και το 1734 και στη σχολή των Legisti, πήρε όμως πτυχίο από την πρώτη το 1739. Υπηρέτησε ως σύμβουλος (consigliere) των oltramarinari και σε συνεργασία με τον πρόεδρο (presidente) της εθνότητας αββά Νικόλαο Κομνηνό Παπαδόπουλο συνέβαλε στη θεραπεία των οικονομικών καταχρήσεων που παρατηρούνταν στο Ταμείο, με την προσθήκη τροποποιητικών διατάξεων στο καταστατικό⁴⁷. Επέστρεψε στην Κέρκυρα και υπηρέτησε

ντίνου πιθανότατα ταυτίζεται με τον κληρονόμο του Νικολάου Πολίτη το έτος 1670 (ΤΣΙΤΣΑΣ, «Η διαθήκη του Νικολάου Α. Πολίτη», σ. 246). Ενδεχομένως και άλλα μέλη της οικογένειας ήταν γνώστες της νομικής. Ο Γεώργιος Πολίτης, για παράδειγμα, είναι γνωστός τα έτη 1602 και 1617 ως δικηγόρος των φυλακισμένων (ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ, *Civis fidelis*, σ. 230).

43. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, «Legisti», αρ. 946, 969.

44. Για τον λόγο αυτό εξάλλου δεν απαντούν στο Libro d'Oro του έτους 1781 (*Libro delle famiglie nobili della magnifica città di Corfù tratto dal libro d'oro tenuto nell' Archivio della medesima l'anno 1781*, σ. 24).

45. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Νομού Κέρκυρας (στο εξής ANK), Ενετοκρατία, φάκ. 93, δέσμη 11. Με το ζήτημα των πανεπιστημιακών σπουδών στην Πάδοβα των αστών βενετών υπηκόων καθώς και με τη συμμετοχή των αστών Πολίτη στη nazione oltramarina προτίθεται να ασχοληθώ σε άλλη μελέτη μου.

46. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, «Artisti», αρ. 1049, 1056, 1081, 1172, 1208. Ο ΙΔΙΟΣ, «Legisti», αρ. 1292, 1309, 1349, 1357, 1364, 1375. Ο ΙΔΙΟΣ, «Έλληνες Σπουδαστές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας (Πτυχιούχοι, 18ος αιώνας)», αρ. 80. ΣΤΕΡΓΕΑΔΗΣ, *Τα δημοσιεύματα των Ελλήνων σπουδαστών*, σσ. 114, 134, 202. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, *Η Βενετία των Ελλήνων*, σσ. 496, 497, 499.

47. ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, «Artisti», αρ. 1072, 1171, 1203, 1343. Ο ΙΔΙΟΣ, «Legisti», αρ. 1425,

σε διάφορα κοινοτικά αξιώματα⁴⁸. Ο τρίτος αδελφός, ο Ιωάννης, απαντά μόνο το έτος 1728 εγγεγραμμένος στη σχολή των Artisti⁴⁹.

Το 1749 γράφτηκε στη σχολή των Legisti της Πάδοβας ο ευγενής (nobile) Ιωάννης Πολίτης, γιος του Αναστάσιου και εγγονός του Κωνσταντίνου⁵⁰, και δίπλα στο όνομά του η διευκρινιστική σημείωση «anno primo domiciliante Collegio Greco di San Giovanni», μας πληροφορεί για την προσωρινή διαμονή του στο Collegio Greco, δηλαδή στο κολλέγιο Παλαιόκαπα⁵¹. Ο Ιωάννης στις 15 Δεκεμβρίου 1749 υπέβαλε αίτηση για πτυχίο⁵². Οι εξετάσεις ολοκληρώθηκαν στις 18 Δεκεμβρίου και ο εικοσάχρονος τότε Πολίτης έλαβε το πτυχίο του, «juris utriusque doctorem». Από το σωζόμενο σήμερα διδακτορικό δίπλωμα γνωρίζουμε ότι promotore ήταν ο Antonio Tertio, καθηγητής του Κανονικού Δικαίου. Την εξεταστική επιτροπή, στην οποία συμμετείχε και ο Κερκυραίος Στέλιος Μάστρακας, καθηγητής από το 1748 στην έδρα του Jus Civile⁵³, αποτελούσαν οι Βενετοί Fausto De Pace, Pietro Businello και Pace Mariani, οι Παδοβάνοι Gregorio de Campo S. Petri και Francesco Pochini και τέλος ο Ludovico Pighi από τη Βερόνα. Για τη δράση του Ιωάννη ως νομικού στην Κέρκυρα δεν εντοπίστηκαν πληροφορίες⁵⁴. Γνωρίζουμε μόνο ότι το έτος 1781 μετείχε στο Συμβούλιο και συναριθμείται στους πτυχιούχους νομικούς και ότι το έτος 1784 είχε το αξίωμα του κυβερνήτη της μονής των Αγίων Θεοδώρων⁵⁵.

Σαράντα χρόνια μετά από τον Ιωάννη Πολίτη, τον Ιούνιο του 1789, ένας άλλος Πολίτης, ο Νικόλαος, γιος του Κωνσταντίνου και της Ελένης Βούλγαρη, και ανηψιός του τελευταίου Ιωάννη⁵⁶, εμφανίζεται στις εγγραφές του πα-

1458, 1476, 1503, 1521. ΜΠΟΜΠΟΥ-ΣΤΑΜΑΤΗ, *Τα καταστατικά του σωματείου*, σσ. 36-37 και σημ. 22, 39-40, 115, 120. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, *Η Βενετία των Ελλήνων*, σσ. 493, 497, 500.

48. ΔΗΜ. ΚΑΠΑΔΟΧΟΣ, *Η απονομή της δικαιοσύνης στην Κέρκυρα από τους μεγάλους πρωτοπαπάδες την ενετική περίοδο (1604-1797)*. (Σύμφωνα με ανέκδοτα έγγραφα του Ιστορικού Αρχείου Κέρκυρας), Αθήνα 1990, σ. 482.

49. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Artisti», αρ. 1071.

50. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Legisti», αρ. 1643. *Libro delle famiglie nobili*, ό.π., σ. 24.

51. Για το κολλέγιο Παλαιόκαπα, βλ. ΚΑΡΑΘΑΝΑΣΗΣ, *Η Βενετία των Ελλήνων*, σσ. 467-523. BOVO, *Giovanni Cottunio*, σσ. 82-104 (όπου και η προηγούμενη βιβλιογραφία).

52. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Έλληνες Σπουδαστές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας (Πτυχιούχοι, 18ος αιώνας)», αρ. 403.

53. ΣΤΡΕΓΕΛΛΗΣ, *Τα δημοσιεύματα των ελλήνων σπουδαστών*, σσ. 33-34.

54. Την ίδια χρονιά με τον Ιωάννη Πολίτη πήρε πτυχίο και ο Σπυρίδων Σχορδύλλης, η δράση του οποίου είναι γνωστή (βλ. ΠΑΝΑΙΟΤΑ ΤΖΙΒΑΡΑ, «Il corfiota Spiridione Palazzol Scordillis: l'ossimoro del caso di un suddito veneto», *I Greci durante la venetocrazia: Uomini, spazio, idee (XIII-XVIII sec.)*, *Atti del Convegno Internazionale di Studi, Venezia, 3-7 dicembre 2007*, a cura di Chryssa Maltezou-Angeliki Tzavara-Despina Vlassi, Venezia 2009, σσ. 515-524).

55. *Libro delle famiglie nobili*, σ. 37. Κέρκυρα, Μονή Αγίων Θεοδώρων, Αρχείο, φάκ. Γ.1.02 έγγραφο με ημερομηνία 18 Απριλίου 1784.

56. *Libro delle famiglie nobili*, σ. 24. Λ. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Έργα*, τ. Β', επιμ. Κ. Δαφνής, Κερ-

ταβινού πανεπιστημίου. Η σημείωση δίπλα στο όνομά του, «per il suo dottorato, vigore litterarum»⁵⁷, παραπέμπει σε επίκληση προνομιακής διάταξης και σε καταβολή του χρηματικού ποσού για τη συμμετοχή στις διδακτορικές εξετάσεις. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Νικόλαος, 28 ή 29 χρόνων τότε, προφανώς δεν είχε χρόνο και διάθεση για κανονικές σπουδές και ενδιαφερόταν μόνο για την απόκτηση του τίτλου. Η παρουσία του Νικολάου όμως στην Πάδοβα είναι τεκμηριωμένη τρία χρόνια νωρίτερα, αφού συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο των μελών της παταβινής ακαδημίας του έτους 1786, με την ιδιότητα του φοιτητή (alunno), μαζί με τον επίσης Κερκυραίο τότε φοιτητή Πέτρο Αντώνιο Βονδιώλη (Pier Antonio Bondioli)⁵⁸. Ο βιογράφος του Ιωάννης Πετριτίνης, αναφέρει ότι ο Νικόλαος έφτασε στην Πάδοβα ενώ ήταν ακόμα παιδί (dall'infanzia che si riparò in Padova per erudirsi). Ο ίδιος μας πληροφορεί ότι ο Νικόλαος κατείχε πολύ καλά την ελληνική γλώσσα και αγαπούσε την ποίηση και έτσι δικαιολογείται η θεματολογία των διαλέξεών του με τίτλο: «Dissertazione sopra le cagioni dell'eccellenza della lingua greca» και «Ragionamento sulla poesia considerata come linguaggio primitivo degli uomini». Υποθέτω ότι οι διαλέξεις εκφωνήθηκαν την ίδια περίοδο κατά την οποία συμμετείχε στην νεότευκτη τότε ακαδημία, ομοίως με διαλέξεις, ο φίλος και συμπατριώτης του Βονδιώλης, δηλαδή τα έτη 1787-1789⁵⁹. Την ίδια χρονική περίοδο ο Πολίτης, εκτός από το ενδιαφέρον του για τη νομική επιστήμη, ενδιαφερόταν και για τα μαθηματικά, αγάπη που καθρεπτίστηκε στο έργο του «Estratto dell'opera sull'equilibrio delle volte dei Mascheroni»⁶⁰.

Η παρουσία του Νικολάου στην Accademia delle Scienze, Lettere ed Arti της Πάδοβας υποψιάζει για την αξιολογή προπαιδεία του και δικαιολογεί την προσέλευση στις εξετάσεις με την επίκληση «vigore litterarum». Αν και αδυνατούμε να υποθέσουμε έστω τους λόγους για τους οποίους, ο δηλούμενος ως φοιτητής, δεν προσήλθε νωρίτερα στις εξετάσεις, γνωρίζουμε ότι ένα εξάμηνο

κυραϊκά Χρονικά 17 (1973), 22 σημ. 2. Ο πατέρας του Κωνσταντίνος το 1787 ήταν σύνδικος της Κοινότητας (ANK, Ενετοκρατία, φάκ. 73, φιλτζα 26, σ. 31).

57. ΠΛΟΥΜΙΑΔΗΣ, «Legisti», αρ. 1857.

58. *Saggi scientifici e letterarj dell'Accademia di Padova*, τ. I, Padova 1786, σ. XCVI.

59. M. PIERI, *Operette varie in prosa*, Milano 1821, σ. 292.

60. *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Jonie*, num. 649, Corfu, Sabato 14 Magio s.v (5 Giugno s.n.) 1830, σσ. 7-8. Στην παρούσα φάση της έρευνας, δεν κατάφερα να εντοπίσω άλλες πληροφορίες για το περιεχόμενο ή τη δημοσίευση των έργων του. Το έργο του αββά Lorenzo Mascheroni, καθηγητή Φιλοσοφίας και αντεπιστέλλοντος μέλους της Ακαδημίας της Πάδοβας, με τίτλο «Nuove ricerche sull'equilibrio delle volte», τυπώθηκε στη Bergamo το 1785 και ο Πολίτης φαίνεται ότι παρακολούθησε τις νέες δημοσιεύσεις στον επιστημονικό χώρο. Θα ήθελα να ευχαριστήσω και από τη θέση αυτή τον αγαπητό κ. Ανδρέα Παπαδάτο για την ευγένεια και τη βοήθειά του στην αναζήτηση βιβλιογραφικών τεκμηρίων, στον πάντα φιλόξενο χώρο της Αναγνωστικής Εταιρίας της Κέρκυρας.

μετά την κατάθεση της αίτησης, στις 18 Δεκεμβρίου του 1789, ο Νικόλαος απέκτησε το πτυχίο. Υπεύθυνος καθηγητής (promotore) ήταν ο Alessandro Barca από τη Bergamo, του τάγματος των Somaschi, καθηγητής του Κανονικού Δικαίου, ενώ την εξεταστική επιτροπή συμπλήρωναν οι Gerolamo Bestraminio, Matteo Franzoja, Benedetto Mariani, Giovanni Antonio Turriano, Giovanni Dubrauzich, Aloisio Guerra, Giovanni Antonio Gardin και ο Annibale Bassani⁶¹.

Ο Νικόλαος λοιπόν, όπως παλαιότερα ο θείος του Ιωάννης, κρίθηκε άξιος, «κατάλληλος και επαρκέστατος και στα δύο δίκαια», «in utroque iure». Όπως και στον συγγενή του, τού δόθηκε η εξουσία να διδάσκει και να ερμηνεύει τα νομικά κείμενα και του απονεμήθηκαν τα διακριτικά του δοτόρου (insignia doctoralia), τα οποία ήταν ο σκούφος και το δάφνινο στεφάνι (birretum doctorale pro laurea corona). Το έτος 1789 λοιπόν ένας ακόμη νομικός προσετίθετο στην οικογενειακή παράδοση και ένα επιπλέον δίπλωμα του παταβινού πανεπιστημίου, οκτώ μόλις χρόνια πριν την κατάλυση της βενετικής Δημοκρατίας, θα εύρισκε σίγουρα μία θέση στο σαλόνι της οικογένειας με τα «πριβιλέγια» των προγόνων.

Ο Νικόλαος όμως εκτός από την επίκληση του προνομίου που αναφέραμε, προφανώς έκανε χρήση και όλων των άλλων προνομιακών διατάξεων που κατά καιρούς είχαν δημοσιευτεί και ευεργετούσαν τους έλληνες φοιτητές. Ο νεαρός Κερκυραίος, παρότι παρεπιδημούσε στην Πάδοβα, δεν παρακολούθησε επί τετραετία τα μαθήματα των καθηγητών της Νομικής, ούτε συμμετείχε στις ετήσιες εξετάσεις. Οι καθηγητές της Πάδοβας, όργανα χορήγησης του τίτλου, υπείκοντας στις αποφάσεις της βενετικής Γερουσίας, δίπλα στις αξιολογικές τους κρίσεις για την επάρκεια του νεαρού υποψηφίου, έπρεπε να υπενθυμίσουν και να καταγράψουν στον τίτλο τους περιορισμούς, που ο τρόπος απόκτησής του συνεπαγόταν. Πράγματι, πριν να καταγραφεί ο χρόνος περαίωσης των εξετάσεων και πριν από τις υπογραφές των πανεπιστημιακών αρχών (προέδρου και αντιρέκτορα-συνδίκου), στο δίπλωμα του Νικολάου υπάρχει η εξής προσθήκη:

«Πράγματι ο ρηθείς εκλαμπρότατος κ. Νικόλαος Πολίτης, γιος του κ. Κωνσταντίνου, Κερκυραίος, υπήκοος της Γαληνοτάτης Δημοκρατίας της Βενετίας, εξετάστηκε νόμιμα και είναι ως προς την καταγωγή και τη διαμονή υπερπόντιος. Αλλά κάνοντας χρήση του προνομίου που έχει παραχωρηθεί στους υπερπόντιους υπηκόους, που γεννήθηκαν και διαμένουν εκεί, δεν παρακολούθησε για μία τετραετία δημόσια και ιδιωτικά μαθήματα, ούτε συμμετείχε στις

61. Σύμφωνα με διάταξη της 1ης Οκτωβρίου 1760 οι Έλληνες στο Βενετικό Κολλέγιο μπορούσαν να εξεταστούν μόνο από τον επιβλέποντα καθηγητή τους (Raccolta di leggi, e di provide istituzioni per la disciplina dello Studio di Padova, ό.π., σ. 11, capitolo VI).

ετήσιες δημόσιες εξετάσεις του πανεπιστημίου. Γι' αυτό, σύμφωνα με το διάταγμα της εκλαμπρότατης βενετικής Γερουσίας της 28ης Δεκεμβρίου 1776, δεν μπορεί ούτε στην έندοξη πόλη των Βενετιών, ούτε σε άλλους πλησιόχωρους τόπους που υπόκεινται στη βενετική κυριαρχία, να ασκήσει την τέχνη του δικηγόρου, του παρέδρου, του δικαστή, παρά μόνο στις υπερπόντιες επαρχίες»⁶².

Ο Νικόλαος επέστρεψε στην πατρίδα του⁶³ όπου ανέλαβε διάφορα αξιώματα και βάρη, επιδεικνύοντας «τιμιότητα και σύνεση». Δραστηριοποιήθηκε ως δικηγόρος ποινικών υποθέσεων (*avvocato criminale*) και βοήθησε ώστε να ελαφρυνθούν οι ποινές ή να απαλλαγούν όσοι δεν ήταν ένοχοι και να επανεξεταστούν οι περιπτώσεις των ενόχων. Το 1799 ανέλαβε την τακτοποίηση της δημόσιας βιβλιοθήκης και ήταν φίλος και συνομιλητής του λόρδου Guilford. Μετά την κατάλυση της βενετικής Δημοκρατίας, το έτος 1807, γύρισε ξανά στην Πάδοβα, όπου εγκαταστάθηκε μόνιμα, όπως προκύπτει και από τα βενετικά νοταριακά κατάστιχα. Σύμφωνα με πληροφορίες ο Νικόλαος (μεσήλικας τότε) συνέχισε τις σπουδές του στη Φυσική και την Ιατρική «και αναδείχτηκε λαμπρός δάσκαλος». Ζώντας στην Ιταλία, μαζί με άλλους Κερκυραίους βοήθησε χρηματικά τον Καποδίστρια να δημιουργήσει ταμείο για την προστασία των ορφανών παιδιών των Ελλήνων που φιλοξενούνταν στην Ιταλία. Πέθανε στην Πάδοβα τον Δεκέμβριο του 1829 και ο Ιωάννης Πετριτίνης, στη νεκρολογία που έγραψε για εκείνον (δημοσιεύτηκε με τα αρχικά G.P.P.), εκθείασε τις αρετές του Κερκυραίου λογίου που, ενώ γεννήθηκε σε μία πλουσιότατη και ευγενή (*nobilissima*) οικογένεια, ενδιαφέρθηκε περισσότερο για την πνευματική ευτυχία (*felicità speculativa*)⁶⁴.

62. Το κείμενο στο πρωτότυπο: «*Cum uero predictus Exc.mus D. NICCOLAUS POLITI fil. D. Constantini Corcyr. subditum Se Uenetae Serenis.e Reipublicae, atque Origine, et Domicilio Ultramarinum esse legitime probauerit, Sed usus Priuilegio Subditis Ultramare natis, et habitantibus Concesso, Publicis, priuatisque Lectionibus per Quadriennium non interfuerit, neque Publica examina annuatim in hac Alma Universitate Subierit, ideo-juxta Decretum Ex.mi Veneti Senatus die XXVIII Decembris MDCCLXXVI. neque in Inclyta Uenetiarum Urbe, neque in aliis continentis Terrae locis Sereniss.o Ueneto Dominio Subiectis, Advocati-, Assessoris, Judicis Offitium actu exercere poterit, Sed tantumodo in Regionibus Ultramarinis*» (Κέρκυρα, Ιδιωτικό Αρχείο).

63. Σύμφωνα με σημείωμα που συνοδεύει το χειρόγραφο του διπλώματος, ο Νικόλαος Πολίτης τον Ιούνιο του 1790 κατέθεσε στη γραμματεία της Κοινότητας το «*privileggio del di lui dottorato in Legge*».

64. *Gazzetta degli Stati Uniti delle Isole Jonie*, num. 649, Corfu, Sabato 14 Magio s.v (5 Giugno s.n.) 1830, σσ. 7-8. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, Έργα. Βιογραφικά Σχεδάρια, σσ. 109, 184 σημ. 82. Ο ΙΔΙΟΣ, Έργα, τ. Β', σσ. 22 σημ. 2, 40, 43, 207. Archivio di Stato di Venezia, Notarile Atti, busta 10633 (Nomico, Repertorio IV), αρ. 2887 (όπου απαντά το 1820 ο Νικόλαος Πολίτης του ποτέ Κωνσταντίνου, «*domiciliato in Padova*», ως συντάκτης επιτροπικής γραφής για τον Βιάρο Καποδίστρια που κατοικούσε στην Κέρκυρα).

Τα δύο διδακτορικά διπλώματα των ευγενών Κερκυραίων, στα οποία αναφερθήκαμε, μας βοήθησαν στην τεκμηρίωση της εφαρμογής της απόφασης του 1776 αλλά μας οδήγησαν και στην έρευνα για τη διάλυση του μυθολογήματος που καλλιεργήθηκε στις αρχές του 19ου αιώνα, σχετικά με το μακιαβελικό σχέδιο της βενετικής πολιτικής. Η Βενετία, η πόλη που θελγόταν από τον πλούτο σε όλη τη διάρκεια της ιστορικής της πορείας, για πολλούς αιώνες θεωρούσε το παταβινό ίδρυμα ως πηγή πλούτου, περισσότερο υλικού και λιγότερο πνευματικού. Η προσέλευση των ξένων φοιτητών στην Πάδοβα σίγουρα βοήθησε στην ενίσχυση των εσόδων του πανεπιστημίου, γι' αυτό και η αύξηση του αριθμού των υποψηφίων στο Collegio Veneto έθιξε πρωτίστως οικονομικά συμφέροντα. Η υποχρεωτική φοίτηση στο πανεπιστήμιο αφορούσε αποκλειστικά τους κατοίκους της Πάδοβας και η πολιτική των προνομίων δεν διευκόλυνε μόνο τους Έλληνες ή και τους Δαλματούς υπηκόους αλλά κάλυπτε όλους τους ξένους (*Greci, Dalmati, esteri, ed Oltramontani*)⁶⁵. Το δικαίωμα για μια κανονική παρακολούθηση ολόκληρου του κύκλου σπουδών και η δυνατότητα για την απόσβεση των κόπων και των εξόδων με την άσκηση της τέχνης σε ολόκληρη τη βενετική επικράτεια, όμοια με την κατάκτηση της αναγνωρισιμότητας της αξίας των πτυχιούχων σε όλο τον ευρωπαϊκό χώρο, δεν αμφισβητήθηκε και δεν υπαρπάχθηκε ούτε το 1776 από τη βενετική εξουσία. Αυτή η δυνατότητα επιλογής, που είχαν οι βενετοί υπήκοοι για την «κατοχύρωση επαγγελματικών δικαιωμάτων» μετά από εξετάσεις, στο τέλος όμως μιας κανονικής τετραετούς φοίτησης, τονίστηκε και στο διάταγμα του 1780. Στο δέκατο άρθρο, που όριζε ότι οι φοιτητές που συμπλήρωναν τον υποχρεωτικό τετραετή κύκλο παρακολούθησης θα εξετάζονταν από το Collegio Sacro, οι Αναμορφωτές εξαίρεσαν τους Έλληνες και τους άλλους ξένους, οι οποίοι με στόχο την ελευθερία άσκησης επαγγέλματος σε όλο το βενετικό Κράτος, θα είχαν ομοίως ανταποκριθεί στην υποχρέωση τετραετούς φοίτησης⁶⁶.

Η Βενετία το 1776 δεν απαγόρευσε την άσκηση τέχνης στη μητρόπολη σε όλους τους βενετούς υπηκόους των κτήσεων και στους ξένους αλλά ουσιαστικά σε εκείνους οι οποίοι κατείχαν πτυχίο αλλά δεν γνώριζαν τη μαθητεία στο πανεπιστήμιο, και οι οποίοι είχαν πληθυνθεί υπέρμετρα στον 18ο αιώνα. Αν η πολιτική της έκρυβε δόλο αποκλειστικά για τους Έλληνες και τους άλλους

65. Σε διάταξη του 1760 στους ξένους συμπεριλαμβάνονταν και η *Nazione Allemana*, βλ. *Raccolta di leggi, e di provide istituzioni per la disciplina dello Studio di Padova*, σσ. 9-19.

66. «*Tutti quei Laureandi che per legge sono soggetti al Quadriennio, dovranno addottorarsi nel Sacro Collegio, eccettuati li Greci, Dalmati, Esteri, ed Oltramontani, e cosi quelli che avessero impetrate Lettere del Magistrato Eccellentissimo prima della presente Terminazione, e quei Greci, Dalmati, esteri, ed Oltramontani, che per aver l'esercizio libero della Professione nello Stato facessero il Quadriennio, potranno usar del loro Privilegio d'addottorarsi nel Collegio Veneto a tenor del Decreto 1636, e posteriori*» (IEEE, 1780:3, capitolo X. Η υπογράμμιση δική μου).

υπηκόους τότε θα είχε εφαρμόσει τους αποκλεισμούς εξαρχής και όχι στο τέλος του 18ου αιώνα, όταν η ίδια κρυφάκουγε το ψυχορράγημά της.

Οι έλληνες δοτόροι, συνήθως από το Κράτος της Θάλασσας αλλά και από τον οθωμανοκρατούμενο ελληνικό χώρο, που απέκτησαν πτυχίο στα είκοσι τελευταία χρόνια της βενετικής κυριαρχίας, περιορίστηκαν επαγγελματικά με τη δημοσίευση του διατάγματος του 1776 και υπολείπονταν έναντι των παλαιότερων συναδέλφων τους, οι οποίοι, ακόμα και αν είχαν αποκτήσει το πτυχίο με διαδικασία *express*, είχαν τη δυνατότητα να αναδειχτούν και στην πρωτεύουσα. Όσοι όμως επέλεξαν να κάνουν «κανονικές» σπουδές μπόρεσαν να ασκήσουν την τέχνη τους χωρίς περιορισμούς και να διακριθούν. Το πιο ενδεικτικό παράδειγμα από το νησί της Κέρκυρας είναι του Πέτρου Αντώνιου Βοντιώλη. Αφού έλαβε το δίπλωμά του από το Collegio Sacro (ίσως για λόγους που σχετίζονται με τη θρησκευτική του ταυτότητα) εργάστηκε και διέπρεψε σε διάφορες πόλεις της Ιταλίας, στην Κωνσταντινούπολη, και στο Παρίσι, καταλαμβάνοντας μάλιστα καθηγητικές έδρες στα πανεπιστήμια της Βολωνίας και της Πάδοβας⁶⁷.

Αξίζει να παρατηρήσουμε όμως ότι στα επόμενα του διατάγματος χρόνια (1777-1797) οι Έλληνες συνέχισαν να προσέρχονται στις διδακτορικές εξετάσεις, με τον ίδιο ρυθμό, όπως και στην προηγούμενη εικοσαετία (1757-1776). Με βάση τους γνωστούς καταλόγους μπορούμε να πούμε ότι προσέρχονταν ομοίως κατευθείαν για εξετάσεις, εφόσον έχουμε αιτήσεις για πτυχίο από πρόσωπα που δεν είναι γνωστά από τους καταλόγους των εγγραφών⁶⁸. Αν αυτό δεν οφείλεται σε κενά των καταλόγων, τότε μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι Έλληνες ενδιαφέρονταν περισσότερο για τη μορφωτική και την κοινωνική αξία του πτυχίου και όχι για την ισχύ του στο περιβάλλον της βενετικής μητρόπολης⁶⁹.

67. ΑΓΓΕΛΟΣ ΜΕΛΙΣΣΗΝΟΣ, «Εγκώμιον Πέτρου Αντωνίου Βοντιώλη Κερκυραίου, σταυροφόρου, ... Παρίσια 12 Δεκεμβρίου 1812», *Ερμής ο Λόγιος*, 15 Μαρτίου 1813, σσ. 86-95. PIERI, *Operette varie in prosa*, σσ. 289-337. M.G. LEVI, *Ricordi intorno agli incliti medici chirurgi e farmacisti che praticarono loro arte in Venezia dopo il 1740*, Venezia 1835, σσ. 13-14. ΒΡΟΚΙΝΗΣ, *Έργα. Βιογραφικά Σχεδάρια*, σσ. 151-160.

68. Οι παρατηρήσεις μας στηρίζονται στις αιτήσεις των υποψηφίων για την απόκτηση του πτυχίου μόνο στη σχολή των Artisti, οι οποίες είναι γνωστές. Το διάστημα 1757-1776 υπέβηλαν αίτηση για πτυχίο 63 άτομα και το διάστημα 1777-1797 αντίστοιχα 54 άτομα (ΠΛΟΥΜΙΔΗΣ, «Έλληνες Σπουδαστές στο Πανεπιστήμιο της Πάδοβας (Πτυχιούχοι, 18ος αιώνας)», σσ. 647-651).

69. Στην τελευταία εικοσαετία της βενετικής κυριαρχίας είναι πιο έντονη η προτίμηση των αστών για την απόκτηση πανεπιστημιακού διπλώματος από το πανεπιστήμιο της Πάδοβας (για τις διεκδικήσεις των αστών, βλ. ΑΘ. ΤΣΙΤΣΑΣ, «Λίβελλοι των Κερκυραίων αστών κατά την τελευταία φάση της διαμάχης τους με τους ευγενείς (1786-1792)», *Δελτίον Αναγνωστικής Εταιρίας Κέρκυρας* 16 (1979), 99-150).

Η κατάρρευση της βενετικής Δημοκρατίας στα επόμενα χρόνια δεν μας επιτρέπει να παρακολουθήσουμε τις αντιδράσεις και τη στάση των υποψήφιων πτυχιούχων απέναντι στον περιοριστικό όρο της Βενετίας. Αναμφίβολα, ο εγωϊσμός των τελευταίων βενετών υπηκόων (ποιος θα μπορούσε να το κρύψει άλλωστε;), πληγώθηκε και ίσως αυτός επέτρεψε και τις ακριτομύθειες για την «απάτη» των βενετών κυριάρχων. Οι επικρίσεις πλήθυναν μετά τη λήξη της βενετικής κυριαρχίας στην Ανατολή, υπαγορευμένες από λόγους πολιτικούς που ήθελαν να εμφανίζουν τη Βενετία ως υπεύθυνη πολλών κακών, τα οποία ανέλαβαν να θεραπεύσουν οι μεταγενέστεροι κυριάρχοι στα νησιά του Ιονίου⁷⁰.

Το διάταγμα του 1776 της βενετικής Γερουσίας, με τους δύο τύπους πτυχίων, σαφώς δεν έκρυβε δόλο και απάτη για τους έλληνες πτυχιούχους, ούτε ήταν μία καινοτομία στον ευρωπαϊκό χώρο. Η χορήγηση πτυχίου με ισχύ σε συγκεκριμένο χώρο είναι ήδη γνωστή από άλλα δυτικά πανεπιστήμια. Τα πανεπιστημιακά ιδρύματα, για παράδειγμα, στις γαλλικές πόλεις Angers και Reims χορηγούσαν ένα «ακριβό» πτυχίο, που έδινε το δικαίωμα στον κάτοχό του να ασκήσει την τέχνη στην έδρα του πανεπιστημίου καθώς και να διδάξει σε αυτό, και ένα άλλο «κατώτερο» και αρκετά πιο φθηνό, με ισχύ εκτός της πανεπιστημιακής πόλης. Για όλους τους ξένους επίσης προβλεπόταν ένα «φθηνό και εύκολο», με συντομευμένες διαδικασίες απόκτησης θα λέγαμε, πτυχίο⁷¹. Το διάταγμα του 1776 ήταν ωστόσο η αρχή για να θεωρούνται, στα επόμενα χρόνια, τα πτυχία των Ελλήνων, τα αποκτημένα σε πανεπιστήμια του εξωτερικού, υποτιμημένα και απαξιωμένα. Το πανεπιστήμιο της Πίζας, που αρχικά είχε δεχθεί τους έλληνες φοιτητές ως ισότιμους με τους ντόπιους, το έτος 1842 απλοποίησε τον τύπο του πτυχίου για εκείνους και προκάλεσε την αντίδρασή τους⁷². Η Γερμανία και η Ιταλία, στον 19ο αιώνα, θα χορηγούσαν στους αλλοδαπούς φοιτητές, και συνακόλουθα στους Έλληνες, πτυχία

70. ΑΓΓΕΛΟΜΑΘΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Η παρουσία της Βενετίας», σ. 3.

71. W. FRIJHOFF, «Graduation and Careers», *A History of the University in Europe*, v. II. *Universities in Early Modern Europe (1500-1800)*, editor Hilde De Ridder-Symoens, Cambridge 1996, σ. 363. Οι νέοι, που εμφανίζονταν ως υποψήφιοι για την απόκτηση του πτυχίου στο γαλλικό πανεπιστήμιο της Ορλεάνης στον 17ο αιώνα, λάμβαναν θέση δικαστή στο Παρίσι μέσα σε πέντε ημέρες (FRIJHOFF, ό.π., σ. 370). Μπορούμε να φανταστούμε ότι και οι υποψήφιοι από το Κράτος της Θάλασσας μπορούσαν, αν δεν μεσολαβούσε η Αδριατική, να λάβουν θέση στο «φόρο» του γενέθλιου τόπου, όμοια σε σύντομο χρονικό διάστημα από την ημέρα κατάθεσης της αίτησης για συμμετοχή στις εξετάσεις. Σε αυτή την περίπτωση η άποψη του John Davy, ότι οι υποψήφιοι από το Ιόνιο λάμβαναν το διδακτορικό τους σε τρεις μήνες, είναι απολύτως ειλικρινής, όπως φυσικά και η πληροφορία για τους περιορισμούς στην άσκηση του επαγγέλματος (Βλ. ΑΓΓΕΛΟΜΑΘΗ-ΤΣΟΥΓΚΑΡΑΚΗ, «Η παρουσία της Βενετίας», σ. 116).

72. ΣΙΔΕΡΗ, Έλληνες φοιτητές στο πανεπιστήμιο της Πίζας, σσ. 338-340.

χωρίς το δικαίωμα άσκησης του επαγγέλματος στα κράτη τους, ενώ παροικιακή θα καταντούσε η έκφραση «Bon pour l'Orient», ενδεικτική μιας στάσης και μιας ιδεολογίας για την αξία του πανεπιστημιακού τίτλου, που αποκτιόταν στην Εσπερία από φοιτητές προερχόμενους από την οθωμανοκρατούμενη Ανατολή⁷³.

73. Για την έκφραση «docteurs bpO», βλ. ST. HERTOĞ, G. LUCIANI, M. VALERI (ed.), *Business Politics in the Middle East*, London 2013, σ. 320 σημ. 55. Για τις επιφυλάξεις των ελληνικών ακαδημαϊκών σχετικά με τα πτυχία που χορηγούσαν ιταλικά και γερμανικά πανεπιστήμια, βλ. ΝΙΚ. ΣΑΡΗΠΟΛΟΣ, «Υπόμνημα, περί του κατωτέρου κλήρου και περί εκπαίδευσως. Προς τον επί της Παιδείας Υπουργόν», *Πανδώρα* 16 (1865), φυλλάδιο 369, σ. 229. Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω και γραπτά την αγαπητή κυρία Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, σοφή και ακούραστη συνομιλήτρια για θέματα παιδείας και λογιοσύνης στον ελληνικό χώρο, στα χρόνια των ξενικών κυριαρχιών.

